

TÜRK DÜŞÜNCESİNİN
MUHAFAZAKÂR RUHU PEYAMİ SAFA:
ROMAN KAHRAMANLARININ
IŞIĞINDA BİR DEĞERLENDİRME

*Afra DAYI**

ÖZET

Peyami Safa, hem romancılığıyla hem de Türk muhafazakârlığına katkısıyla önemli bir isimdir. Sayıları oldukça fazla olan gazete ve dergi yazılarından ziyade romanları sayesinde döneminin düşünce dünyasının en etkili isimlerinden birisi olmuştur. Okuyucu kitlesine gazete ve dergiler vasıtasıyla ulaşabiliyor olduğu halde fikirlerini romanlarıyla aktarmayı da önemsemiştir. Roman, ona göre ilk amacı güzellik olmasına rağmen insanların manevi ve ahlaki ihtiyaçlarına cevap vererek faydalı da olan bir edebi türdür. Ayrıca romancının tıpkı bilim adamı gibi fakat kanun koymadan tespitler yapabileceğini düşünür. Diğer Türk muhafazakârlarında olduğu gibi Safa'da da roman, toplumu yönlendirmede önemli bir araçtır. Derinlemesine bir incelemeye ihtiyaç duyulmadan romanlarıyla düşünce yazıları arasındaki örtüşme fark edilir. Romanları işledikleri temalardan ziyade karakterlerin psikolojilerinin çözümlenmesindeki ustalıklı ön plana çıkmıştır. Bu çalışmada da Peyami Safa'nın al-

* Edebiyat Öğretmeni

tı romanındaki dört temel karakterin incelenmesiyle romanlarıyla düşünce yazıları arasındaki örtüşme gösterilmeye çalışılmıştır. Eserlerin seçiminde yazarın hayatının farklı dönemlerinde yazılmış olmasına dikkat edilmiştir. Böylece Peyami Safa'nın fikir hayatındaki süreklilik de vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Peyami Safa, Peyami Safa'nın Romanları, Muhafazakârlık,

1. GİRİŞ

Roman, Türk edebiyatının en yeni türüdür. Bu türün edebiyatımızda ilk kez görülmesi Tanzimat dönemine rastlar. İlk yazarları da edebiyatçılar değil o dönemin siyasal ve sosyal olaylarıyla ilgilenen, bir kısmı devlet adamı olan isimlerdir. Roman onlar için hem modernleşmenin bir gereği hem de fikirlerini rahatça aktarabilecekleri bir araç, kitlelere ulaşmanın en kolay yoludur. Bu dönem yazarları bir taraftan modernleşmenin gereklerini topluma kabul ettirme çabasındayken diğer taraftan kendileri de Avrupa'dan getirilen yeniliklerle içinde doğup büyüdükleri gelenekler arasında sıkışmış durumdadır. Yenilikleri tamamıyla kabul edemedikleri gibi geleneklerden de vazgeçememektedirler. Romanlarında da temel tema olarak bu ikilik düşüncesini işlemişlerdir. Hazmedemedikleri modernliğe karşı bir itidal çağrısı olarak kabul ettikleri muhafazakârlığı bu romanlarla kurmuşlardır. Moran, 1950'lere kadar Türk romanının hâkim teması olarak Batılılaşmanın görülmesini bu sebebe bağlamaktadır (1997: 19). Bu dönem romancıları modernizme yine onun içinden bir eleştiri getirmekte, ona karşı olmamakla birlikte aşırılıklardan arındırılması gerektiğini düşünmektedirler. Bu noktayla bağlantılı olarak yanlış Batılılaşma en sık vurgulanan temalardandır.

Peyami Safa da 1920'lerin başından 1950'lerin sonlarına kadar roman yazmış bir yazar olarak modernizm eleştirisi, Doğu-Batı sorunu, Batılılaşmanın yanlış algılanması gibi muhafazakâr temaları işlemiştir. Fakat romanı sadece bir araç olarak görmemiştir. Namık Kemal, Ahmet Mithat Efendi gibi ilk romancılarımızın aksine Safa, bir romancı hayal gücüne sahiptir. Romanın teknik meseleleriyle de ilgilenmiş, bu konuda Batı'daki yenilikleri de yakından takip etmiştir. Hemen her romanını yeni bir teknikle yazmıştır. Ancak Peyami Safa yalnızca roman yazmış bir isim değildir. Romanlarıyla olduğu kadar belki daha da fazla gazete ve dergi yazılarıyla, polemikleriyle tanınmıştır. Bu yönüyle Türk muhafazakârlığının önemli isimlerindendir. Romanın estetik yönüne verdiği

değere rağmen düşünce yazılarında işlediği konuları aynı şekilde romanlarında da işlemiştir. Diğer muhafazakâr isimlerde olduğu gibi ona göre de roman düşünce dünyasının aktarılmasında önemli bir unsurdur. Hatta sanat ve edebiyat, insan ve toplum hakkında bilimden farklı bir bilgi üretme tarzıdır. Romancının gözlemlerinin sosyologların faydalanabileceği kadar önemli olduğunu düşünür. Teknik açıdan getireceği kusurların farkında olmasına rağmen Peyami Safa bu düşünceyle romanlarında fikirlerini aktarmaktan çekinmemiştir. Bu amaçla bütün romanlarında gördüğümüz dörtlü bir kahraman grubu kullanmıştır. Bu roman karakterleri vasıtasıyla fikirlerini müşahhas hale getirmiştir.

Bu çalışmada Peyami Safa'nın altı romanı bu bakış açısıyla incelenmiştir. İncelenen romanlar şunlardır: Sözde Kızlar, Fatih-Harbiye, Şimşek, Mahşer, Biz İnsanlar ve Yalnızız. Romanların seçiminde yazarın hayatının farklı dönemlerinde yazılmış olmalarına dikkat edilmiştir. Sözde Kızlar ilk romanıdır. Romancılığının en erken döneminde dahi Safa'nın aynı meseleyle haşır neşir olduğunu görmemiz açısından önemlidir. Fatih-Harbiye, Doğu-Batı sorununu en açık şekilde işlediği romanı olması sebebiyle tercih edilmiştir. Şimşek'te ise kahramanların psikolojik çözümlenmelerine ağırlık verilmiştir. Bu eser, karakterlerin ortak özelliklerini vurgulaması açısından önemli görülmüştür. Mahşer ve Biz İnsanlar mütareke dönemini anlatmakta, Peyami Safa'nın bu dönem düşüncelerine ışık tutmaktadır. Yalnızız ise yazdığı son romandır. Diğer tüm romanlarında işlediği Doğu-Batı sentezi burada bir ütopya halinde anlatılmaktadır. Yıllardır arzulanan sentez Samim'in şahsında ve zihninde tasarladığı Simeranya'da müşahhas hale gelmiştir. Öyle ki bu romanda artık ayrıca bir Doğulu karakter bile yoktur. Romanlar incelenirken karakterler aracılığıyla aktarılan fikirlerin düşünce yazılarıyla ne derecede örtüştüğü tespit edilmeye çalışılmıştır.

2. Peyami Safa'da Muhafazakâr Temalar

Mustafa Şekip Tunç'un ifadesiyle Peyami Safa bir otodidaktir (2013: 17). Hayatının ilk yıllarından itibaren yakınlarının kaybıyla, hastalıklarla mücadele etmek zorunda kalmış, şartların zorlayıcılığı sebebiyle eğitim hayatını devam ettirememiş ancak ideallerini gerçekleştirmek yolunda gayret etmekten ve parlak zekâsını işletmekten geri kalmamıştır. Tunç'a göre Safa'nın zekâsının ve belirli mevzulardaki hassasiyetinin sırrı da yaşadığı bu mağduriyetler ve ideallerinden hiçbir zaman vazgeçmemiş olmasıdır.

Bu bilgi birikimini çocuk yaşlarda etrafına sürekli sorular sorarak daha sonraları ise çok okuyarak kazanmıştır. Fransızca'yı dahi sünnetinde Abdullah Cevdet'in hediye ettiği *Petit Larousse*'u yutarcasına okuyarak kendi kendine öğrenmiştir (Ayvazoğlu, 1998: 43). Peyami Safa, evet, kendi kendini yetiştirmiştir. Özellikle tıp ve felsefe ayrıca romancılığıyla bağlantılı olarak psikoloji ve sosyolojide uzman derecesinde bilgi sahibidir. Ancak Ayvazoğlu'na göre o, bilgiyi sırtında yük gibi taşıyanlardan değildir. Bilgiyi, bir yaşam tarzı haline getiren, gerçek bir entelektüeldir. Siyasi ve toplumsal değişimler ışığında görüşlerini sürekli yenilemiş, "kendi kendisi kalmak şartıyla" değişmiştir (1998: 16). Bu süreçte savunmaktan asla vazgeçmediği görüşleri de vardır. Bu bölümde söz konusu görüşlere kısaca değinilecektir.

"Tarihin sürekliliğine" ve -zaman dünden yarına akarken- "bugüne" yaptığı vurgu hep devam etmiştir. Ona göre geçmiş, bugün içindeki varlığıyla değerlidir. Muhafazakâr düşünceyle uyumlu olarak Safa da bugünü önceler. Burada hem geçmişten hem de gelecekte bir kopuş söz konusudur (Çiğdem, 1997: 34). Geçmiş yitip gitmiştir, geri döndürülmesi mümkün değildir. Nitekim bunu **Fatih-Harbiye** romanında da "Gülter, saymakla bitiremiyordu. Sonra birdenbire sustu ve gözleri daldı. Bütün o evler ve insanlar bir daha gelmemek üzere gitmişlerdi" cümlelerinde okuruz (Safa, 1995a: 76). Fakat toplumsal kimliğimizi korumamız ancak geleneğin sürekliliğiyle mümkün olabilir. Devam edebilmek için de değişmek şarttır. Değişim dolayısıyla ortaya çıkan belirsizlik ve güvensizlikten korunmak ise geleneğin sürekliliğiyle sağlanır. Tarihi tecrübenin somutlaşmış hali olan gelenek, bir omurga gibi toplumsal kimliğimizin dayanak noktasını oluşturur (Erdoğan, 2004: 5). Gelenek, bu haliyle müdahale kabul etmeyen bir unsurdur.

Safa'ya göre nasıl geçmiş geri döndürülemezse gelecek de tasarlanamaz. Değişim zamandan ve mekândan münezzehe değilse bir tasarlamanın da söz konusu olamayacağı açıktır. Tüm muhafazakâr düşünürler gibi ona göre de evrensel bir insan, toplum ve siyaset algılaması yoktur. Bireyden topluma kadar her şeyde bir kendine özgülük olmalıdır (Çetin, 2004: 87). Her türlü değişim de bu kendine özgülük korunarak gerçekleştirilmelidir. Toplumlar arasındaki en önemli farklar da tarihsel ve geleneksel farklılıklardır (Öğün, 2013: 553). Değişim kaçınılmazdır fakat doğal bir süreç olarak, müdahale edilmeden gerçekleşmesi şartıyla toplumda sorunlara yol açmadan meydana gelebilir. Peyami Safa'nın karşı çıktığı nokta da zaten değişimin kendisi değil, bunun geçmişin tasfiye

edilmesi yoluyla gerçekleştirilmesidir. Bu yönüyle de Safa, muhafazakâr düşünceyle uyumludur.

Realitede karşılığı olmayan, tam olarak kavramlaştırılmamış sistemler de onun “*sanatkâr ruhunu*” rahatsız eder. Çünkü bu tür sistemler aklın sağlığını bozar. Peyami Safa ister ki “...*akıl, iyi tarif edilmemiş kelime ve sistemlerle kendini tahrip etmesin, reel vakıalar üzerinde çalışarak hayatın dinamik ve evvelden keşfedilmez görünen yaratıcı faaliyetine karşı daima uyanık ve dikkatli olsun*”. Çünkü ona göre yaşadığımız dünya sabit kurallar üzerine kurulmamıştır. Bu kuralları ispat etmek mümkün olmadığı gibi bunlarla ilgili kehanette bulunmak da mümkün değildir. Bu değişken dünyayı anlayabilmek için onunki gibi “izm”ler içine hapsolmemiş, dinamik ve sanatkâr bir ruh gereklidir (Tunç, 2013: 26).

Aslında Peyami Safa Milliyet gazetesindeki “Objektif” başlıklı sütununda “muhafazakâr” sayılan bütün temaları işlemiştir (Ayvazoğlu, 2013: 228). Bu sayede Türk muhafazakârlığının kilit isimlerinden birisi kabul edilmiştir. Gerek romanlarında gerekse diğer eserlerinde üzerinde özellikle durduğu konu ise dönemindeki aydınların çoğunu düşündüren bir meseledir: Tanzimat’tan beri toplumda yaşanan ikilik, diğer bir ifadeyle Doğu-Batı çatışması. Ona göre ikiliği ortadan kaldırmanın tek yolu sentezdir. Bu sentez düşüncesi Peyami Safa ile birlikte diğer Türk muhafazakârları tarafından da işlenmiştir (Aktaşlı, 2011: 156). Peyami Safa’nın istediği, şuarsuz taklidin bir kenara bırakılarak seçim sonucu oluşan bir senteze ulaşmaktır. Bunu sağlamak amacıyla hem muhafazakâra hem devrimciye otokritik şartı getirmektedir (Göze, 1997: 48). Ancak Peyami Safa, bu düşüncelerini sadece fıkra ve makalelerinde işlememiştir. Onun hemen hemen bütün romanlarında mevcut ikiliğin topluma yaşattığı çelişkiler ve bunların getirdiği sorunlar ele alınmış, Doğulu ve Batılı değerler arasında roman kahramanları üzerinden bir uzlaşma sağlanmaya çalışılmıştır (Lee, 1997: 45). Bu çalışmada ise Safa’nın sentez arzusunu romanlarının tanıklığıyla göstermek amaçlanmıştır.

3. Cemiyetin Aynası: Roman

Safa’ya göre, insana ait meseleler birbirinden ayrılması mümkün olmayan bir bütündür. Tüm bu meseleler, insanla tabiat ve insanla toplum arasındaki ilişkilerde toplanır (2012: 19). Ona göre bu meseleler iki yolla incelenebilir: sezgi ve düşünce. İkisinin de hedefi “anlamak”tır. Bu yollardan birincisi sanatçıya, ikincisi bilim adamına aittir. Sanat güzeli, ilim doğruyu

arar. Ama bunu yaparken sanat güzelin içindeki doğruyu, bilim de doğrunun içindeki güzeli bulur (2012: 20). Güzel olmak edebiyatın amacı, faydalı olmak ise onun doğrudan amaçlanmamış neticesidir. Edebiyat, toplumu ve hayatı yansıtan -fakat aynı zaman ve mekânda değil ancak zamanı gelince yansıtan- bir ayna gibidir (Safa, 2012: 31). Romancı da tıpkı bir bilim adamı gibi toplumla ilgili tespitler yapabilir. Tüm muhafazakâr düşünürlerde sanat ve edebiyat, insan ve toplum hakkında bilimden farklı bir bilgi üretme tarzıdır. Roman onlar için sosyologların da faydalanabileceği bir gözlem aracıdır (İrem, 2006: 12). Nitekim Safa, bunu **Mahşer** 'de Kerim vasıtasıyla şöyle ifade eder: "Kuzum, anlatınız. Bir hikâyeciden hiçbir şey gizlenmez. Eski tabirle bizler, sözde birer 'tabibi içtimai'yiz" (1996: 91). Ancak edebiyatçı bilim adamından farklı olarak kanun koymaz, ona göre bir sanat eseri, "sanatkârın toplu sezisinden ve serbest müşahedesinden doğan, vizyonunun bize yaptığı telkin ve içimizde kımıldattığı manaların umumi manzumesidir" (Safa, 2012: 90). Roman, yansıttığı toplumdan bağımsız olamayacağı; yazar, muhakkak dönemin hâkim fikri yahut zihniyetinin tesiriyle hareket edeceği için "cemiyet neyse roman da odur"(Safa, 2012: 217). Roman bazen bir dünya görüşünün bazen dönemin zihniyetinin, yaşanan çekişmelerin, tereddütlerin ete kemiğe bürünmüş halidir (İrem, 2006: 10). Romancı kimi zaman bizzat yaşadıklarını kimi zaman da sadece şahit olduklarını çoğunluğun gözünden kaçan ayrıntılarla birlikte kurguladığı dünyada gözler önüne serer.

Fakat Safa'ya göre edebiyat toplumu sadece yansıtmamalıdır. Telkin de ona göre edebiyatın üstlenmesi gereken önemli bir vazifedir (Safa, 2012: 33). Çünkü doğrudan söylemek ona göre tesirli olmamaktadır. **Sözde Kızlar** 'da Nadir'den bunu şu şekilde duyarız: "Fakat bizim elimizden gelen nedir? Yalnız söylemek! Söyleyince de her zaman vaaz vericilikle itham ediliriz, ukala tanınırız. Şimdi benim yerime vukuat söz söylüyor" (Safa, 1995: 207). Bu sebeple Peyami Safa, romanlarında kendini gizleme gereği duymamıştır. Sanat eserinin özelde ise romanın faydalı olmayı amaçlamaması gerektiğini düşünmesine rağmen (Safa, 2012: 31), ilk eserlerinde daha ağırlıklı olmak üzere romanlarının tamamında bir kahramanının ağzından konuşmuştur (Kudret, 1987: 371). Ona göre;

"...roman kahramanları, müellifin mantığından doğma, akli ve statik bir varlık değil, cetlerinden bin bir huy tevariüs etmiş, her türlü marazi hareketlere müstait, iyiliğin ve fenalığın her türüsüne kabiliyetli, içinde buldukları hayat şartlarına uyan, o şartlara göre seciyeleri değişen dinamik bir et, kan, kemik, sinir külçesidirler: insandırlar" (Safa, 2012: 237).

Safa, bu karakterleri birer ayna gibi kullanmış, dergi ve gazete yazılarında ya da edebiyat dışı kitaplarında savunduğu, kabul ettirmeye çalıştığı görüşlerini romanlarında da bunlar vasıtasıyla neredeyse kelimesi kelimesine yansıtmıştır (Coşar, 2006: 22). Onun asıl başarısı da zaten romanlarının fikri yönünden ziyade kahramanlarının psikolojik çözümlenmelerini başarıyla aktarmış olmasıdır. Etrafında meydana gelen sarsıcı değişimleri kontrol edemeyen sıradan insan, allak bullak olmakta (İrem, 2006: 14) Safa da toplumsal değişimleri bu sıradan insanların yaşadığı ruh sarsıntılarını vasıtasıyla bizlere anlatmaktadır. Tanzimat'tan günümüze kadar devam eden süreçte bir kısım roman, bu sorunları yansıtmakta bir araç olmuştur (Türkeş, 2013: 592). Peyami Safa'nın romanları da bu kategoriye dâhildir.

4. Ete Kemiğe Bürünen Fikirler: Roman Kahramanları

Peyami Safa, muhafazakârlığını romanlarıyla, ete kemiğe büründürüp roman kahramanı olarak gösterdiği fikirleriyle inşa etmektedir (İrem, 2006: 17). Safa, romanlarının olay örgüsünü yaşadığı dönemin toplumunda mevcut olduğuna inandığı bir çatışma üzerine kurar. İki zümre çatışmaktadır. Bir tarafta *"köklerinden kopmuş, ahlakça çürümüş, para ve zevk için yaşayan bir zümre; bir yanda da İslami geleneklerle yetişmiş, milli ve manevi değerlere bağlı, yurtsever, dürüst bir zümre"* (Moran, 1997: 167) bulunmaktadır. Bu çatışma, tüm romanlarında bulunan dört temel karakter üzerinden okuyucu gözünde görünür kılınır. Üçü erkek, bir tanesi kadın olan bu karakterlerden ikisi çatışmanın da asli unsuru olan iki zümreyi yani Doğu ve Batı'yı temsil etmektedir. Kadın karakter, bu ikisi arasında bir türlü seçim yapamamaktadır. Burada Türk muhafazakârlığının genel bakış açısını görmemiz de mümkündür: resmi ideolojiye yeni bir anlam verme çabası (Yıldız, 2011: 191). Resmi ideolojinin aksine Doğu'yu tamamen terk etmek mümkün olmadığı gibi Batı'nın bütün unsurlarını benimsemek de imkânsızdır. Kadın karakterin tereddüdü de tam olarak budur. İkisini de tamamıyla kabul edememekte, ikisinden de vazgeçememektedir. **Biz İnsanlar** 'da Vedia defterine şöyle yazar: *"Ben ne onun (Rüştii) teklifini reddettim ne de Orhan'inkini kabul ettim. İkisinden de ayrılmak istemiyorum"*(Safa, 1995b: 402). Esasında ikisinden de vazgeçmeye gerek yoktur, telif pekâlâ mümkündür. Seçici konumda bulunan kadın kahramana yol göstermek, Doğulu erkeğin de bir Avrupalı kafasına sahip olmasına yardım etmekle mesele halledilir. Onun bu sentezdeki maksadı ne Doğuyu ne de Batıyı kurtarmaktır. Tek amacı Frenk ve Arap

maymunluğu arasında sıkıştığını düşündüğü Türk inkılabına yani resmi ideolojiye bir çıkış yolu göstermektir. (Aktaşlı, 2011: 156). Bu çözüm önerisi Peyami Safa'nın romanda konuşan ağzı olan dördüncü karakterden gelir. Amaç "inkılabı tadında bırakıp makule döndürmektir" (Bora, 1997: 19). Peyami Safa romanlarındaki kadın karakterlerle birlikte genç Türkiye Cumhuriyeti'ne de yol göstermektedir. Bahsi geçen bu dört temel karakterin yakından incelenmesi konuyu daha da aydınlatacaktır.

4.1. Doğulular

İncelediğimiz romanlarda –Yalnızız'ı istisna sayarsak- ilk zümrenin yani Doğunun temsilcisi olan kahramanlar şunlardır: Fahri (Sözde Kızlar), Şinasi (Fatih-Harbiye), Müfit (Şimşek), Nihat (Mahşer), Orhan (Biz İnsanlar). Bu kahramanların tamamı aynı tipolojiye dâhil edilebilir. Hepsi geleneklerine bağlı ya da vatansever gençlerdir. Memleketin içinde bulunduğu durumu -ahlaki yozlaşma veya işgal- dert etmektedirler. Yine hepsi son derece dürüsttür, hatta bu dürüstlüklerinden dolayı maddi sıkıntı çekmektedirler. Maddiyat ve dış görünüş onlar için önemli değildir. Romanın seçici konumda bulunan kadın kahramanına da çekici gelen onların dış görünüşü değildir zaten. Onlar esasen insandaki ruhu da temsil etmektedirler. Bu sebeple duyarlıdırlar, hırsları yoktur ve tevekkül ederler. İçe dönük bir karakterleri vardır, becerikli değillerdir. Bu özellikleri **Fatih-Harbiye'**den Şinasi'yle örneklendirebiliriz:

"(Şinasi'nin) daima 'pasif' dövüşüp yenmesini isteyen bir mizacı vardı. Hücumu ekseriya karşı tarafa bırakarak sarsılmaz ve sessiz bir müdafaa ile muzaffer olmayı sevenlerdendi. Bir şarklı, bir hakiki şarklı... Vakıa, dünyada vasıfları değişmeyen umumi bir şarklı enmuzeci mevcut olmamakla beraber Şinasi, bir Garplı ile kendi arasındaki nisbi farkları ekseriya muhafaza edenlerdendi; bunun için Şark ekseriyetle "Lazım" ve Garp "Müteaddi"dir" (Safa, 1995a: 88).

Peyami Safa roman kişilerinin bu özelliklerini övmek ya da yermek amacıyla değil tespitite bulunmak maksadıyla vermektedir. Nitekim anlatıcıya göre Şinasi'nin bu kadar pasif durmasının sebebi Neriman'ın fazla "müteaddi" olmasıdır. Safa'ya göre kişinin karakteri, tavırları karşısındakine göre şekillenir. Daha sakin bir Neriman karşısında Şinasi belki de "feveran" halinde bulunabilecekti. Bu noktayı Batı'nın saldırganlığı karşısında Doğu'nun pasifliğinin bir savunusu kabul edebiliriz. Aşağıdaki paragraf da bu düşüncemizi doğrular niteliktedir:

“Faiz Bey’le Şinasi arasında mizaç benzeyişleri pek çoktu: İkisi de şiddetli his feveranları halinde bile sessizliklerini muhafaza edebilen ve yalnız kendi kendilerine mahrem olmasını bilen insanlar. Başkalarının tecessüsünü hissettikçe kapanan ruhları içinde mahsur ve bunun azabını ve şerefini duydukları için vakur ve mustarip bir görünüşleri var” (Safa, 1995a: 54).

Mahşer’ in Doğulu kahramanı Nihat’la ilgili bu bölüm de söz konusu tipolojinin bir yönünü yansıtmaktadır:

“...bir şeyi fazla ümit etmekten çekinir, kendini elinden geldiği kadar tevek-küle götürür fakat yine arzularıyla muvaffakiyetleri arasında muvazene bula-mazdı. İsteddiği şeyleri bir basite irca etmişti: sakın yaşamak! Para? Bu sükûnu temin edecek kadar” (Safa, 1996: 80).

Romanlarda bu şekilde kişileştirilen Doğu, Türk İnkılabına Bakışlar ’da ise adeta zamansız bir dünya içinde yaşadığı için kendisini ebedi zanneden, geçici olanı ve anlık menfaatleri istemeyen, şimdiki zamana bağlı şeylere karşı ilgisiz olarak tarif ediliyor. Şimdiki zamana ait olanın değer kazanabilmesi için Doğu, onun mazi olmasını bekler. Vakti çoktur. O yüzden sessizlikten ve düşünmekten hoşlanır. Avrupa’nın hâkimiyet hırsı ona göre çocukça bir iştahdan ibarettir (Safa, 2013: 133).

1935’te Kültür Haftası’nda yayınlanan, bir Alman müsteşriki olan Dr. Hans Wehr’in Fatih-Harbiye romanına dair bir sorusu üzerine yazılan “Şark-Garp Münakaşasına Bir Bakış” adlı yazısında ise Şark, Garbın “gayri şuur âlemi” olarak tanımlanır. Ona göre Şark parçaları değil bütünü önem-ser. Şark tecessüsü, tahlilden ziyade terkip yapar. Safa’ya göre Doğu, eşyayı parça parça değerlendirmeyi hakir gören toptancı bir tefekkürdür (Safa, 2012: 229).

Safa’ya göre iki Şark vardır. Müslüman Şark, Budist Şark gibi kaderci değildir. Müslümanlığın cenneti Budistlerinki gibi hareketsizliğin ve ta-sasızlığın değil, dünyada yapılan iyi işlerin ve gayretin neticesinde elde edilir (2013a: 138). Aslında olması gereken Doğunun kendisinin farkına varması ve aslına dönmesidir. Peyami Safa’nın inancına göre Doğu, bu-nu yapabilecek durumdadır.

4.2. Batılılar

İkinci zümrenin yani Batının temsilcileri ise şöyledir: Behiç (Sözde Kızlar), Macit (Fatih-Harbiye), Alâeddin Bey (Mahşer), Sacit (Şimşek), Rüştü (Biz İnsanlar), Cezmi (Yalnızız). Bu kahramanlar, hem maddi hem de fiziki

olarak güçlüdür. Sahip oldukları maddi gücün de etkisiyle dış görünüşleri özenlidir. Bu yönleriyle kadın kahramana cazip gelirler. Hırslı ve kararlıdırlar, tuttuklarını koparırlar. Fakat bencil, yalancı ve çıkarıcıdırlar. Toplumun geleneksel değerlerini kabul etmezler. Sanki hiçbirinde ruh yoktur. Bu yönleriyle insanın maddi –nefis- yönünü temsil ederler. **Sözde Kızlar**'ın Behiç'i de Mebrure tarafından böyle değerlendirilir:

“Behiç deyince evvela uzun bir gölge, bir resim, moda gazetelerinde zarif duruşlarını beğendiği gençlere benzeyen biçimli şekillerden biri gözünün önüne geliyordu. Sonra kıvraklığını, gururunu hodbinliğini bazen inceliğini ve sevimliliğini hatırlıyordu. Her mecliste etrafına tahakküm eden, alnını hiç eğmeyen, süzük ve yorgun gözleriyle zaman zaman istihzalı, hâkim gururlu, sakın ve şen bakan, garip hareketleriyle müphem zevkler, saadetler vadeden fakat kirpiklerinin dibinde hiç eksilmeyen yalancılık ve aldatıcılık buruşuğuyla bu genç, tehlikeli ve cazipti” (Safa, 1995: 147).

Şimşek'te Sacit de *“ahlakla münasebeti olmayan bir adamdır”* (Safa, 1991: 13). Onda *“ihtiyacın azamisi, cehdin azamisi, ihtirasın azamisi, iktidarın azamisi, iradi ve uzvi kudretin azamisi var (...) Sacit bütün seciyeleriyle bir Garpı (...) adam timsalidir”* (Safa, 1991: 56).

Peyami Safa'nın Avrupalıların kendileri hakkındaki görüşlerinden özetleyerek ifade ettiği Garp ise;

“...müteaddi (aktif) ve gayretlidir; ilk defa maddeye hükmetmeğe kalkan ve toprağı fetheden odur; makineyi o bulmamışsa bile o tekemmül ettirmiştir ve muasır teknik onun eseridir. Garp cehdin azamisini temsil eder” (Safa, 2012a: 227).

Aynı yazının devamında Garp, maddenin fethine çıkıp tabiatla kavga ederken teferruata dalmakla itham edilmektedir. Dikkatini sadece parça üzerine yoğunlaştıran Batı, bu esnada bütünü gözden kaçırmış ve vahdetten uzaklaşmıştır (Safa, 2012a: 229).

İkinci baskısının önsözünde Batı ve Doğu medeniyetleri arasında bir sentez aramak maksadıyla yazdığını ifade ettiği **Türk İnkılabına Bakışlar**'da (Safa, 2013a: 13) ise Batı'yı yahut Batı'yı temsil ettiğini söylediği Avrupa'yı şöyle tarif ediyor:

“...bitip tükenmez bir yaşama ve araştırma humması içinde kendini paralarcasına çalıştı. Birkaç asırda o kadar ileri gitti ki başkalarıyla kendini ayıran mesafe aşılmaz bir hale geldi” (Safa, 2013a: 115).

Esasında Peyami Safa'ya göre Batı yahut onun temsilcisi Avrupa ve onun vasıtasıyla gelen modernizm bizzat kötü değildir. Kötü olan Doğu'nun gecikmişliğidir. Bu gecikmişlik Batı'nın kötü yüzünün ortaya çıkmasına sebep olmuştur (Yıldırım, 2006: 49). *"Bütün ruhu ve zekâsıyla nedir bu Avrupa? Ferde saygı gösterilen yerdir, tenkit ruhunun ve imkânının yaşadığı yerdir. Aklın tebcil edildiği yerdir"*(Safa, 2013: 101). Fakat biz Avrupa'yı *"mahiyetini bilmeden örnek edinmeye"* (Safa, 2013: 100) kalkıyoruz. Bu halimizle *"doktoru can çekişen bir hastaya benziyoruz"* (Safa, 2012a: 69). Çünkü:

"Avrupa veya daha şümüllü olarak Batı dediğimiz zaman onun devrini tamamlamış ve tarihe mal olmuş diinkü medeniyet ve kültür anlayışını benimsiyoruz. Bilmiyoruz ki bugün oluş halinde ve kendisinin bu olup biten tarafını tasfiyeye uğraşan yeni ve canlı bir Batı var. Ne kadar iyi niyetlerle olursa olsun Türk devrimini bu ölü Batı kalıbına göre dökmek isteyenler ileri sandıkları inançların ne kadar geri olduğunu bilmiyorlar. Onların içinde imzıgandıkları Batı rüyasından uyanıp kendi kendilerine sormak zorunda oldukları ilk soru, yanılmıyorsam şudur: Hangi Batı?" (Safa, 2012a: 234). Bu sorunun cevabı bulunduğu takdirde memleketin yaşadığı ideal buhranı da hallolacaktır. Peşinden gidilen Batı'nın artık var olmadığı fark edildiğinde ortada tereddüt için de sebep kalmayacaktır. Bu nedenle Peyami Safa döneminin entelektüellerini düşünmeye ve okumaya çağırıyor, örnek aldıkları Batı'nın artık var olmadığını farkına varabilmeleri için:

"Batı kültür ve medeniyetini hala on dokuzuncu yüzyılın tarihe karışmış dünya görüşü içinde anlayan Avrupalılarımızı şimdi içinde buldukları yüzyılın ana fikir akımlarıyla temasa çağırarak ihtiyacı içindeyiz" (Safa, 2012a: 16).

Peyami Safa, Doğu-Batı sorununu birbirinin zıddı olan bu karakterler yoluyla ele almaktadır (Moran, 1997: 169). Ona göre zıtların her ikisi de aşırı ucu temsil etmektedir. Zamanın ihtiyacına cevap verebilmek için insanlığın bu aşırılıkları bertaraf etmesi gereklidir.

4.3. Kadınlar

Peyami Safa'nın romanları tereddüt halinde, huzursuz kadınların seçimlerini yahut seçememelerini anlatır. Dört temel karakterin de içinde yer alan bu kadınlar, kocalarını seçerek ailenin yapısını belirleyeceklerdir. Tıpkı gideceği rotayı belirlemeye çalışan Cumhuriyet gibi (Yıldırım, 2006: 46)... Adeta iki tarafa sallanıp duran, yıkılacak duvar gibidirler (Safa, 1995b: 269). İki tarafa da meylederler fakat bir türlü karar

veremezler. Kendilerine ait düşünceleri yoktur. Birinden öğrendiklerini diğerine satarlar (Safa, 1997: 236). Çoğunlukla olumsuz özelliklerle ya da yetersizlikleriyle tasvir edilirler. Çünkü Batı'yı tercihleri şekilde kalmaktadır. Peyami Safa'ya göre kadın kalbi "*tabii sevkler ve şuursuz temayüller mecmuu*"ndan başka bir şey değildir (1991: 56). Düşünce değil şekil uğruna Doğu'yu, geleneklerini terk etmeye niyetlenmekte toplumun sürekliliğini tehdit etmektedirler. Bu genelleştirilmiş kahramanın romanlardaki temsilcileri şöyledir: Mebrure (Sözde Kızlar), Neriman (Fatih-Harbiye), Pervin (Şimşek), Muazzez (Mahşer), Vedia (Biz İnsanlar), Meral (Yalnızız). Bunların hepsi genç kızdır ve Batılılaşmış bir aileden gelmekte yahut böyle bir aileyle akraba olmaktadır. Hemen hepsi yabancı dil bilir. Neriman (ut çalar) hariç piyano çalarlar. Batılı yaşam tarzından hoşlanırlar, fakat Doğu da Batı da onlara tek başına yarım gelir. **Şimşek** 'te Pervin bu duyguyu şöyle ifade eder:

"Fakat bu Müfit, kocası, her zaman Sacit' in dediği gibi: 'Eksik bir adam'. Neresi eksik, nesi yok.(...) Başka bir şey? Ruhunda bir eksiklik var. Pervin istiyor ki, Müfit de Sacit gibi diri, vücuduyla da ruhuyla da diri olsun. Bu onda yok. (...)Hem de Sacit ve Müfit birbirlerine ne zıt insanlar! Biri kadından daha yumuşak öteki erkekten daha sert, biri saf öteki tecrübeli, biri mahkûm öteki hâkim; Pervin'in ruhunda iki türlüüne de ihtiyaç var. İstiyor ki bir erkek hem metin hem hassas hem saf hem kurnaz hem masum hem tecrübeli olsun. Yalnız bir türlüünü, yalnız Müfit ve yalnız Sacit ona eksik geliyor, onun için ikisinin ortasında yaşamaktan zevk alıyor. Bu iki adam yan yana geldikleri vakit ancak tam bir erkeğin yerini tutabiliyorlar" (Safa, 1991: 43).

Aynı hissin varlığını **Biz İnsanlar**' da Vedia' dan da duyarız:

"Rüştü'ye baktığım zaman Orhan'ı dinlediğim zaman zevk alıyorum. Güldüm şimdi. Biri gözlerimin biri de kulaklarımın sevgilisi" (Safa, 1995b: 381).

"Niçin bu erkekler yarım yarımdırlar? Kimi tüccar ya da mirasyedir, cebi dolu ve kafası boştur; kimi tersine..." (Safa, 1995b: 383).

Peyami Safa'nın Tanzimat'tan beri en büyük meselemiz olduğuna inandığı "yarım adam" düşüncesini burada müşahede edebiliriz. Kadınlar, hem Doğulu hem de Batılı karakter onlara göre yarım adam olduğu için bir türlü karar veremezler. Burada yapılacak şey Batı'ya sırtını dönmek değil Doğu'yu geç kalmışlığından kurtararak tam adam haline getirmektir. Esasen Peyami Safa, **Türk İnkılabına Bakışlar**' da da Doğu'nun ahirete Batı'nın dünyaya fazla meylettiği ve dünyanın iki par-

çasının da tamamının da bu yüzden dengesini kaybettiği teşhisini yapmaktadır (Göze, 1997: 46). Avrupa kültürüyle yetişmiş bir muhafazakâr olan Peyami Safa, aslında kendisini büyük oranda Batı'ya ait hissetmekte fakat Doğu'dan kopamayacağını da bilmektedir (Yıldırım, 2006: 44). Hem Doğu hem de Batı onun varlığının ayrılmaz parçalarıdır. **Fatih-Harbiye'nin Neriman'ı** da bu tespiti yapar:

“Artık Neriman nereden gelip nereye gittiğini anlıyordu, çünkü iki zıt işti-yakın remizlerini gözleriyle görüyor ve mukayeseler yapabiliyordu. Şinasi Neriman'ın gözünde aileyi, mahalleyi, eskiyi, şarklıyı temsil ediyordu; Macit yeni-nin, garbın ve bunlarla beraber meçhul ve cazip sergüzeştlerin mümessili ve namzediydi. Bu iki genç Neriman'ın ruhundaki iki cepheyi bütün vuzuhuyla şuura çıkardılar. Neriman Macit'i tanıdıktan sonra kendi kendisini daha iyi tanı-mıştı” (Safa, 1995a: 57).

Bu genç kızların hepsi tamamlanmamış bir şaheser gibidir. Fakat bo-zuk tarafları insana nefret verir. Bir ustanın çıkıp o bozuk tarafları dü-zeltmesi gerekir (Safa, 1995b: 270). Romanlarda bu ustalığı Doğulu kah-ramanın yapması istenmektedir. Ancak onun öncelikle kendisinin far-kına varması, belki ilk olarak kendisini biraz düzeltmesi şarttır. Bunun için de bir yol göstericiye ihtiyaç vardır. Bu yol gösterici ise yazarın tem-silcisi ve düşüncelerinin aynası olduğunu söylediğimiz dördüncü grup kahramanlardır.

4.4. Ve Aynalar

Doğrudan söylemenin mümkün olmadığı yahut faydalı görülmediği dö-nemlerde insanlar fikirlerini dolaylı olarak ifade etmişlerdir. Bu kimi zaman Peyami Safa'da olduğu gibi romanlar vasıtasıyla yapılmıştır. Uzun uzun okumaya sabrı olmayan insanlara hakikatler yaşanmakta olan haliyle gösterilmiştir. Uzun uzun anlatmaya ne hacet, buyurunuz, beraber seyredelim, dercesine. Nitekim **Fatih-Harbiye'**de Neriman'ın ha-tanın eşliğinden dönmesi de kendisine anlatılan bir olay vesilesiyle ol-muştur. Safa'nın romanlarında anlatılan tüm olaylar bizzat yazarlarına şahadet etmektedir. Sadece olaylar da değil...

Peyami Safa'ya göre her rejim ya da ideolojinin kendine göre oluştur-duğu bir insan tipi vardır. Bu tiplerin her biri rejim veya ideolojinin amacına uygun hareket eder. Bu uygunluk ne kadar fazla ise o tip o ka-dar “halis”tir. Bunun yanında bir de ideoloji yahut rejimi tam manasıyla

kavrayamamış yozlaşmış tipler vardır. Bunlar da “mütereddi” tiplerdir (2012b: 49). Safa’ya göre dinbazlar da devrimbazlar da bu şekilde mütereddir. Zamanın gerektirdiği düşünce şeklini kavrayamamışlardır. Ona göre zekânın serseri hayallere karşı zaferini sağlamak için her münevvere düşen görevler vardır. Öncelikle her türlü iddianın fikri ve ilmi dayanağını araştırmalıdır. Ancak bu şekilde dinbazlıktan ve de devrimbazlıktan kurtularak zamanımızın “halis” tipi haline gelebilir.

Safa’ya göre zaman, üç unsurdan meydana gelen bir bütündür. Bunlardan bir tanesini inkâr etmekle tamamını reddetmek arasında fark yoktur (2013: 113). Bir inkılap hangi dünden yola çıktığını bilmezse yarının malı olamaz. *“İnkılapların tarihine bakıldığı zaman dibinde ölü medeniyetler yatan uçurumlar değil eskileri yenilere bağlayan köprüler görülür”* (Safa, 2012a: 199). Tarihte hiçbir medeniyet yıkılmamış, sahip olduğu cevheri yeni yeni oluşmaya başlayan değerler nizamına terk ederek dönüşüme uğramıştır (Safa, 2012a: 198). Fakat bizde gelenek düşmanlığı kendisine inkılapçı süsü vererek Atatürk’e yaslanır (Safa, 2013: 127). Bu şekilde haklılığını ilan etmeye uğraşır. Atatürk’ün ve Türk inkılabının -resmi ideoloji- sahip olduğu meşruiyeti aslında onlarla alakası olmayan kendi fikirleri için de kullanmaya çalışır. Sırtını zamanının dünyasına dönerek her türlü geleneği olduğu gibi yaşatmaya çalışmak da aynı şekilde değerlendirilmelidir. Muhafaza edilmesi gereken gelenek, güncelliğini kaybetmemiş olandır. İşlevselliğini kaybeden geleneği din üzerinden muhafazaya çalışmak ancak dine zarar verir. Hâlbuki gerçek modern insan üç zaman içinde de yaşar. Geçmiş, bugünü ve yarını aynı anda temsil eder. Modern olduğu kadar muhafazakâr, muhafazakâr olduğu kadar da inkılapçıdır (Safa, 2013: 114). Peyami Safa bunların hepsi birdendir. Onun özlediği ve anladığı manada insan:

“...kendi kendini gaye haline soktuğu ve tanrılaştırdığı için bencil ihtiraslarının kulu ve kurbanı olmuş Batı insanının üstünde, kendi kendini daha yüksek bir değerler nizamının vasıtası telakki eden ve kendi manasını daha yüce bir gayenin gerçekleşmesinde gören, tabiatla ideali barıştırmış topyekûn insandır. Bizat Batı medeniyetinin bugün hasretini çektiği insandır (Safa, 2012a: 74).

Ona göre her şey bir bütündür. Fikirler bir bütün, medeniyetler bir bütün, insanla kâinat bir bütün. Bunları parça parça görmek bize ait bir kusurdur. Asya’dan Avrupa’ya akın etmiş nihayet ikisinin birleştiği bölge olan Orta Doğu’da yerleşmiş bir millet olarak tarihimiz ve üzerinde yaşadığımız coğrafyamız da bizi bir senteze zorlamaktadır (Safa, 2013:

102). Safa, iki kıtanın birleştiği yer olan Türkiye'yi iki medeniyetin "zıfaf döseği" olarak tahayyül etmekte, bu zıfafla tüm dünyanın ihtiyaç duyduğu büyük terkinin de gerçekleşeceğini söylemektedir (Safa, 2012a: 233). Zaten ona göre tüm medeniyetler ve fikirler bir sentezin neticesidir. Kendisinden öncesine borcu olmayan bir düşünce yoktur. Bizim millet olarak mecbur olduğumuz sentez de öncelikle tarihin mahsulüdür (Safa, 2012a: 73). Farklı eserlerinde defalarca dile getirdiği gibi:

"Aramızda müfritler müstesna hepimiz hem Doğulu hem Batılıyız. Doğu-Batı sentezi bizim yani bütün insanların tarih ve ruh yapısı, kaderimizdir. Doğu ile Batı arasındaki mücadele, her insanın kendi nefsiyle mücadelesine benzer. Bunların sentezi, insanın var olmak için muhtaç olduğu vahdetin ifadesidir. İnsan bütünlüğünü ve tamlığını ancak bu sentezde bulabilir" (Safa, 2012a: 216).

Peyami Safa, çok küçük yaşta olgunlaşmış ve çok küçük yaşta yazmaya başlamıştır. Yukarıda özetlemeye çalıştığımız düşüncelerini yıllar boyunca gazetedeki köşesinde, kendi çıkardığı Kültür Haftası ve Türk Düşüncesi dergilerinde bunun yanında başkaları tarafından çıkarılan dergilerde sürekli yazmıştır. Ancak bununla yetinmemiştir. Ona göre edebiyat, bazen doğrudan doğruya bazen dolaylı olarak insanın yüksek manevi ve ahlaki ihtiyaçlarına cevap vermektedir (Safa, 2012: 31). Aynı düşüncelerini romanlarında kendi sözcüsü ilan ettiği kahramanlarına aynen tekrar ettirmiştir, romanlarının edebi değerini feda etmeden. Çünkü Peyami Safa'nın ıstırabı vardır. Bu ıstırabı da **Yalnızız'** da Samim onun yerine şöyle ifade eder:

"...senin tanıdıkların arasında hiç kimse benim kadar bu cemiyetin meselelerini kendi meselesi yapmıyor ve acılarını benimsemiyor. Çünkü hiç kimse benim kadar seni bekleyen felaketin sezgisine malik değil; çünkü hiç kimse benim kadar seni kendisiyle karıştırmıyor ve hiç kimse senin kadar benim içimin aydınlığında körleşmiyor" (Safa, 1997: 208).

Safa'nın bu çalışma için incelediğimiz romanlarında fikirlerine ayna olarak kullandığı kahramanlar şunlardır: Nadir (Sözde Kızlar), Ferit (Fatih-Harbiye), Ali (Şimşek), Kerim (Mahşer), Necati (Biz İnsanlar), Samim (Yalnızız). Bu kahramanlar –yine Yalnızız'ı istisna sayarsak- asli tipler içinde değildir. Fakat muhakkak kendisine saygı duyulan –hem Doğulu hem Batılı tipler tarafından- fiziki özellikleri çoğunlukla betimlenmeyen, Peyami Safa ile çeşitli yönlerden benzerlikler gösteren kişilerdir. Mesela **Sözde Kızlar'**ın Nadir'i tıpkı bir dönem Peyami Safa'nın da çalıştığı gibi

Düyun-u Umumiye’de memurdur. Yahut **Biz İnsanlar**’daki Necati yazarın da bir dönem yaptığı gibi öğretmendir. Aynı şekilde **Şimşek**’in sözcüsü Ali; sürekli etrafını gözlemleyen, bu gözlemlerin sonucunda “kıymetleri izale, tezatları telif eden” kendine özgü bir felsefesi ve zekâsı bulunan, herkesin –hatta hiçbir değere inanmayan Sacit’ in bile- saygısını kazanmış bir gençtir (Safa, 1991: 55). Bu kahramanlar romanda sürekli ortaya çıkıp konuşmazlar. Çoğunlukla Doğulu tipin arkadaşı konumundadırlar. Her insanın kendi nefsiyle mücadelesine benzettiği Doğu-Batı mücadelesinde kadın kahramana yol gösterirler. Romandaki görevi sentezi gerçekleştirmek, kendisiyle birlikte kadın kahramanı da vahdete ulaştırmak olan Doğulu kahramana destek olurlar. Şimdi onlara kulak verelim.

Sözde Kızlar’ da Nadir, kitaplarla hayat arasındaki farka hırslanır. Hayatta gerçekten lazım olan şeyler kitaplarda yoktur (Safa, 1995: 193). Peyami Safa için de Türk inkılabı kaynağı kitaplar değil bizzat hayatın kendisi olduğu için kıymetlidir.

Peyami Safa’nın Doğu-Batı sentezi ve kadınlarımızın Batı’yı şuursuz olarak ancak bir şekil estetiğinden ibaret şekilde algıladıkları fikirleri en açık şekilde **Fatih-Harbiye**’de işlenmiştir. Peyami Safa’nın farklı yerlerde defalarca ifade ettiği bu görüşleri romanda Ferit’ten aynen duyarız. Ferit, her türlü tasnife endişeyle yaklaşır. Unsurları tetkik ederken bütünü gözden kaçırmaktan korkar. Kültürleri ve medeniyetleri tasnif ederken, Şark ve Garbın prototiplerini ararken insani olanı ihmal etmekten çekinir. Şark ve Garp birbirinden tamamen ayrı değildir. Şarkın içinde Garp, Garbın içinde de Şark vardır. Söz konusu olan sadece bir derece meselesidir. Ona göre bugünkü Garp medeniyetinin makineleşmenin getirdiği olumsuz etkilerden kurtulması için mahiyetindeki Şark unsurlarını artırması gerekmektedir. “Şark ve Garp, mütevasıl kaplardaki su gibi birbirlerinin eksik taraflarını tamamlamak suretiyle hem bugünkü müthiş kültür buhranını halledecek hem de yeni terkiplere doğru gideceklerdir. (...) Şarkla Garbın mültekasında olan Türkiye, Garp’ tan tesir almakta tereddüt etmemelidir. Ancak bu tesir, bizim tarafımızdan yapılacak mukabil bir tesiri ihlal etmeyecek yani kültürümüzün güzel ve halis köklerine kadar nüfuz etmemelidir” (Safa, 1995a: 118-119).

Şimşek romanında Ali vasıtasıyla iki medeniyet arasındaki mücadele iki erkek arasındaki mücadele şeklinde çözümlenmiştir. Ona göre:

“...bu mücadelenin İstanbul, Türklük ve insanlık cemiyetiyle doğrudan doğruya alakası ve irtibatı vardı; bir cemiyet, bu iki muarız taraftan hangisine kıymet ve kuvvet veriyorsa onun galebe edeceği muhakkaktı; o halde bu cidalin neticesi insanlığın en son içtimai ve ahlaki meyillerini, telakkilerini de gösterebilmek iktidarını haiz ve bunun için bir müdekkik nazarında ciddi ehemmiyetli idi” (Safa, 1991: 56). Bu müdekkik ise hiç şüphesiz Peyami Safa’nın kendisiydi. Ali’ye göre bu dünyada bir kâmil insan örneği varsa o da ihtirasla feragatin en son derecelerini taşıyan bir “Şarklı-Garpli ruhuna” sahip olandır. “Azami derecede isteyen, en şiddetli ihtiras taşıyan ve bir Amerikalı hırsıyla çalıştıktan sonra mutlaka uğrayacağı sukutu hayal karşısında bir Şarklı gibi feragat ve tevekkül gösteren insanın ruhu” (Safa, 1991: 162).

Mahşer’in aynası Kerim ise bir taraftan mütareke dönemi savaş vurguncularını eleştirirken bir taraftan da Nihat’a faziletin bir köşeye çekilip miskin miskin oturmak olmadığını, gerçekten faziletli olan insanın kendi menfaatleriyle başkalarınınkini birleştiren kişi olduğunu anlatır. İnsan menfaat elde ederken de faziletli kalabilir (Safa, 1996: 279). Nihat hem tamlığa hem de mutluluğa bu şekilde ulaşacaktır.

Biz İnsanlar’da Necati’ye göre, toplumumuzda genel bir ahlak bozgunu vardır ve bu bozgun anarşiye sebep olmaktadır. Bu anarşiyi engelleyecek olan ideal de çoktan yıkılmaya başlamıştır. İnsanımız artık milletine inanmamaktadır (Safa, 1995b: 172). Her yerde bir kararsızlık vardır, her şey sallanmaktadır. Muhitteki bu kararsızlık insana da yansımaktadır. Bu noktada toplumun belli bir kesiminin dejenere yaşantısının eleştirildiğini görürüz: “Hayatımız karakterimizin değil, karakterimiz hayatımızın mahsulüdür. Muhiti ve yaşama tarzı değişirse her insanın huyu da değişir” (Safa, 1995b: 305). Necati Orhan’a Vedia’nın kararsızlığına müsamaha etmemesini tavsiye eder. Kararsızlık anarşi demektir, o da hiçbir kıymeti temsil etmez. Orhan’ın şahsında genç Cumhuriyet’e seslenir:

“Senin bütüin hayatın sevgilerine hücum etmekle geçmiştir. Şüphesiz en çok sevdiğin adam babandı. Ona isyanın kalbini boğmak ihtiyacından doğdu. Materyalizm, modern hayat... bunlar vesilelerdir. Belki yeninin eskiye taarruzu da bizi hatıralara esaretten kurtarmak ve kalbimizin en aziz muhtevalarını boşaltmak içindir” (Safa, 1995b: 307). Bu kararsızlık romanın sonuna kadar devam eder. Orhan telif vazifesini yerine getiremez, kısmen sahip olduğu Avrupalı kafasını ailesinden almış olduğu Doğu değerleriyle birleştiremez. Vedia’yı kurtaramaz ve sentezin gerçekleşmediği diğer romanlarda

olduğu gibi –incelediklerimiz arasında Şimşek de böyledir- onun ölümlüyle olaylar neticelenir.

İncelediğimiz romanlar içerisinde **Yalnızız**'ın ayrı bir yeri vardır. Bu roman hem onun en son yazdığı eseri hem de en olgun eseridir. Roman tekniği bakımından da en başarılı olan kitabıdır. Bu romanda Peyami Safa'nın Doğu-Batı sentezi fikrinin ütöpik bir şehir olarak gerçekleştiğini görürüz. Samim roman boyunca karşılaştığı meselelerin Simeranya'da nasıl halledileceğini defterine yazar ya da etrafındakilere anlatır. Onun tanıtımıyla Simeranya, "herkesin her sosyal harekette tam iştirakini sağlayan yeni bir cemiyet yapısının adıdır" (Safa, 1997: 112). Orada artık insanlar içlerindeki zıtlıkları barıştırdıkları için yalana ihtiyaç kalmamıştır. Daha önce de ifade edildiği gibi Safa'ya göre her şey, bütün kâinat, bütün fikirler bir bütündür. Bu bütünlük fikrinin en kuvvetli şekilde **Yalnızız**'da ortaya konduğunu görüyoruz. Samim dostuna Simeranya'dan bahsederken Faust'tan bir cümle aktarır: "Sen bir parça olduğunu söylüyorsun, oysaki işte, karşımda tastamamsın!" Türk toplumu tarafından Tanzimat'tan beri aranan bütünlüğe Samim ulaşmıştır. İnsan ruhu ve bedeniyle bir bütündür. İnsandan amiplere kadar kâinattaki her şey bütündür. Adeta her an bizi her şeye bağlayan sessiz bir musikin ritmi içinde yaşarız. Bu, bütün zıtlıkları tasfiye eden bir ahenktir (Safa, 1997: 350). Safa, **Yalnızız**'la yıllardır peşinden koşulan iç huzurunu yakalamış olmanın rahatlığıyla artık tüm insanlıkla birlikte Batı medeniyetine seslenir. Maddenin peşinde bu kadar koştuğu, incelenmeyen, tanınmayan hiçbir şey bırakmadığı halde kendisini özellikle de ruhunu tanımadığını söyler. Beş duyu idrakinin kapalı dünyasından çıkılması gerektiğini, insanın artık kendi içine dalmasının şart olduğunu haykırır.

5. Sonuç

Peyami Safa ıstırap dolu bir yazardır. Küçük yaşta babasıyla birlikte sürgüne gitmek zorunda kalmış, bu sürgün sırasında babasını ve kardeşini kaybetmiştir. Annesinin büyük kederinin her anına şahit olmuştur. Bütün hayatı boyunca hastalıklarla boğuşmuş, babasızlığı sebebiyle az bulunur zekâsına rağmen eğitim hayatına devam edememiş, çocuk yaşta çalışmaya başlamıştır. Maddi sıkıntıları da bir ömür boyu devam etmiştir. Kendi hastalıklarına ilaveten eşinin hastalığıyla da mücadele etmiş, henüz genç yaştaki bir tanecik evladını kendi elleriyle toprağa vermiştir. Fakat onun ıstırabının sebebi bunlar değildir. Hiçbir yazısında ya da ro-

manında bunlardan şikâyet ettiğine şahit olmayız. Onun ıstırabı öncelikle memleketindekiler olmak üzere tüm insanlığın yaşadığı buhrandır. Bütün eserlerinde bu buhrandan çıkmak için yegâne olduğunu söylediği yolu anlatmıştır. İnsanlığı pozitivizmin çıkmazından kurtulmaya kendi içindeki, ruhundaki değerlerin farkına varmaya çağırmıştır. Tek bir kurtuluş yolu vardır: Birbirinden ayrı iki dünya olduğunu zannettiğimiz Doğu ve Batı'nın aslında bir olduğunun farkına varmak; Doğunun içindeki Batıyı ve Batının içindeki Doğuyu uyandırmak; insanın ancak ruhuyla ve bedeniyle bir bütün olabileceğini, kâinattaki her şeyin insanlıkla bir bütün teşkil ettiğini kabul etmek. Peyami Safa ilk eserinden sonuncusuna kadar bu telifi bir taraftan aramış bir taraftan da anlatmıştır. Türk düşünce tarihindeki en önemli temsilcilerinden birisi olduğu muhafazakâr düşünceyle uyumlu olarak kesinlikle olduğu gibi kalmamış, değişen zamanla birlikte "kendisi kalarak" o da değişmiştir.

Fakat Peyami Safa sadece bir fikir adamı değildir. O aynı zamanda Türk romancılığının da önemli isimlerindedir. Romanı, teknik meseleleri üzerine kafa yoracak kadar önemsemiştir. Tüm estetik ve teknik kaygılarına rağmen düşünce yazılarında işlediği temaları romanlarında da aynen işlemiştir. Gazete ve dergilerde anlattığı meseleleri romanlarının hepsinde kullandığı dört kişilik kadroyla müşahhas hale getirmiştir. Sonuç olarak romanlarından yola çıkarak ondaki muhafazakârlık düşüncesine dair bir yorum getirmeye çalıştığımız bu araştırma bize göstermektedir ki, Peyami Safa fikir eserlerinde olduğu gibi romanlarında da muhafazakâr çizgisini sembolik alanlar üzerinden sanat gücünü kullanarak ifade etmiştir. Her konuda olduğu gibi burada da bir bütünlük yakalamıştır.∇

KAYNAKÇA

- AKTAŞLI, Hasan Ufuk (2011). "Türk Muhafazakarlığı ve Kemalizm: Diyalektik Bir İlişki". *Doğu Batı Dergisi*. Sayı: 58, s: 147-161.
- AYVAZOĞLU, Beşir (1998). "Peyami Hayatı Sanatı Felsefesi Dramı". İstanbul: Ötüken Neşriyat
- AYVAZOĞLU, Beşir (2013). "Peyami Safa". *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Muhafazakârlık*. Cilt: 5, 9 Cilt, s: 220-229.
- BORA, Tanıl (1997). "Muhafazakarlığın Değişimi ve Türk Muhafazakarlığında Bazı Yol İzleri". *Toplum ve Bilim Dergisi*. Sayı: 74, s: 6-30.
- COŞAR, Simten (2006). "Peyami Safa'nın Romanlarında Kadın: Histeri ile İstihza Arasında". *Pasaj Dergisi*. Sayı:3, s: 21-35.

- ÇETİN, Halis (2004). "Muhafazakârlık: Kaosa Karşı Kozmos". Muhafazakâr Düşünce Dergisi. Sayı:1, s: 87-119.
- ÇİĞDEM, Ahmet (1997). "Muhafazakârlık Üzerine". Toplum ve Bilim Dergisi. Sayı: 74, s: 32-51.
- ERDOĞAN, Mustafa (2004). "Muhafazakârlık: Ana Temalar". Liberal Düşünce Dergisi. Sayı: 34, s: 5-10.
- GÖZE, Ergun (1997). "Peyami Safa'nın Türk Düşüncesindeki Yeri". İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- İREM, Nazım (1997). "Kemalizm ve Türk Gelenekçi Muhafazakârlığının Kökenleri". Toplum ve Bilim Dergisi. Sayı: 74, s: 52-101.
- İREM, Nazım (2006). "Muhafazakâr Edebi Tahayyülün Felsefi-siyasal İmaları". Pasaj Dergisi. Sayı:3, s: 9-20.
- KUDRET, Cevdet (1987). "Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman". Cilt:2, 3 Cilt 5. Baskı. İstanbul: İnkılap Kitapevi
- LEE, Nan A (1997). "Peyami Safa'nın Eserlerinde Doğu-Batı Meselesi". İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- MORAN, Berna (1997). "Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış". Cilt:1, 3 Cilt, 6. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları
- ÖĞÜN, S. Seyfi (2004). "Muhafazakârlık Soruşturması". Muhafazakâr Düşünce Dergisi. Sayı:1, s: 135-141.
- ÖĞÜN, S. Seyfi (2013). "Türk Muhafazakârlığının Kültürel Politik Kökleri". Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Muhafazakârlık. Cilt: 5, 9 Cilt, s: 539-582.
- SAFA, Peyami (1991). "Şimşek". 9. Baskı. İstanbul: Ötüken Neşriyat
- SAFA, Peyami (1995). "Sözde Kızlar". 20. Baskı. İstanbul: Ötüken Neşriyat
- SAFA, Peyami (1995a). "Fatih-Harbiye". 16. Baskı. İstanbul: Ötüken Neşriyat
- SAFA, Peyami (1995b). "Biz İnsanlar". 10. Baskı. İstanbul: Ötüken Neşriyat
- SAFA, Peyami (1996). "Mahşer". 11. Baskı. İstanbul: Ötüken Neşriyat
- SAFA, Peyami (1997). "Yalnızız". 13. Baskı. İstanbul: Ötüken Neşriyat
- SAFA, Peyami (2012). "Objektif: 2 Sanat Edebiyat Tenkit". 7. Basım. İstanbul: Ötüken Neşriyat
- SAFA, Peyami (2012a). "Objektif: 8 20. Asır Avrupa ve Biz". 5. Basım. İstanbul: Ötüken Neşriyat
- SAFA, Peyami (2012b). "Objektif: 5 Kadın Aşk Aile". 8. Basım. İstanbul: Ötüken Neşriyat
- SAFA, Peyami (2013). "Objektif: 4 Din İnkılap İrtica". 7. Basım. İstanbul: Ötüken Neşriyat
- SAFA, Peyami (2013a). "Türk İnkılabına Bakışlar". 9. Basım. İstanbul: Ötüken Neşriyat

- TUNÇ, Prof. Mustafa Şekip (2013). "Peyami Safa ve Türk İnkılabına Bakışlar". "Türk İnkılabına Bakışlar" içinde. 9. Basım. İstanbul: Ötüken Neşriyat
- TÜRKEŞ, A. Ömer (2013). "Muhafazakâr Romanlarda Muhafaza Edilen Neydi?". Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Muhafazakârlık. Cilt: 5, 9 Cilt, s: 590-603.
- YILDIRMAZ, Sinan (2006). "Türk Muhafazakârlığında Doğu ve Batı Mitoslarının Çatışma Alanı: Fatih-Harbiye". Pasaj Dergisi. Sayı:3, s: 37-54.
- YILDIZ, Aytaç (2011). "Kuruluş Sürecinde Cumhuriyet Muhafazakarlığı: Peyami Safa'nın Kemalizm Yorumu". Doğu Batı Dergisi. Sayı: 58, s: 191-212.

